

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА В УКРАЇНІ: ВИПАДОК СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кабаченко Надія Василівна

кандидат філософських наук, професор,
завідувач кафедри «Школа соціальної роботи»
НУ «Києво-Могилянська академія»

Fulbright Scholar Program, 2004–2005,
University of North Carolina –Wilmington
Wilmington, NC

Анотація. Упродовж останніх років в Україні, так само як і в Європі, активно розвивається процес професіоналізації соціальної роботи. Він вимагає ґрунтовної бази знань і наявності відповідних рівнів професійної освіти, розвиток якої регулюють як практики соціальної роботи, так і академічні працівники. Ключову роль у професіоналізації соціальної роботи відіграє саме освіта. Її організація відбувається в Україні специфічним шляхом, що зумовлює певні труднощі й непорозуміння, які є предметом аналізу в цій статті.

Ключові слова: освіта із соціальної роботи, освітня політика, стандартна класифікація освіти.

Abstract. Of late, Ukraine, as well as Europe, has been focused on the professional foundations of social work practices. Their implementation require fundamental knowledge, which is acquired at the respective university levels, with the standards developed and coordinated by both practitioners and educationalist working in the field of social work. Although professional education plays the key role in social work, the approach to it in Ukraine remains somewhat specific, which causes difficulties and misunderstandings discussed in this paper.

Keywords: education in social work, educational policy, standard educational classification.

Соціальна робота як напрям освіти була започаткована в нашій країні в 1994 р. у межах проекту «Впровадження вищої освіти у сфері соціальної роботи в Україні», але досі ця освітня галузь має долати проблеми, зумовлені невизначеністю її статусу. Вона потерпає від волонтаризму чиновників, їй бракує третього рівня освіти, вона змушена існувати в рамках загальних вимог до процедури навчання, що стосується насамперед тривалості та змісту практики, необхідної для якісного навчання студентів.

Оскільки соціальна робота на час свого становлення була новою дисципліною, то за рішенням Міністерства освіти їй було віднесено до спеціальності, яка належить до освітнього напрямку «соціологія». Чим керувалися тоді, визначаючи такий статус соціальної роботи, залишилося загадкою, але так тривало понад десяток років. Можна довго обговорювати як позитивні, так і негативні наслідки

такої ситуації, але важливо зазначити, що певним чином це забезпечило соціальній роботі відносну самостійність, оскільки соціологи, уповноважені ухвалювати регулятивні документи, дуже добре розуміли, що соціологія і соціальна робота – це зовсім різні наукові дисципліни. Можливо, тому їх втручання в соціальну роботу було мінімальним.

Ситуація змінилася, коли Міністерство освіти України вирішило внести зміни до існуючих стандартів освіти, ініціювавши постанову Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. «Про перелік напрямків, за якими здійснюється підготовка у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем “бакалавр”». Для соціальної роботи це означало, що радикально змінився її статус: відтепер вона належить до галузі знань «соціальне забезпечення», куди, окрім неї, входить напрям підготовки «соціальна допомога». Причому ці дві спеціальності передбачають як бакалаврський, так і магістерський рівні освіти.

Викладачі соціальної роботи доклали чимало зусиль для того, щоб змінити ситуацію, оскільки вона не відповідала міжнародній практиці, а також створювала для вищих навчальних закладів додаткові проблеми з ліцензуванням нової спеціальності. Так, наприклад, Школа соціальної роботи НаУКМА, де навчання соціальної роботи тривало з 1994 р., згідно з новими стандартами освіти змушена була знову отримувати ліцензію на навчання цієї спеціальності, що, по суті, зводилося лише до її перейменування. Оскільки Школа соціальної роботи залучена до співпраці в межах широкої мережі міжнародних професійних організацій (таких як Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи, Міжнародна федерація соціальних працівників, Східноєвропейська субрегіональна асоціація шкіл соціальної роботи), а також підтримує тісні партнерські стосунки з колегами з багатьох університетів Європи та США (Англія Раскін Університет, Велика Британія; Університет м. Любляна, Словенія; Університет Шеффілд Халем, Велика Британія; Аліс Соломон Фахгохшуле, м. Берлін, Німеччина; Вільнюський педагогічний університет, Литва; тощо), її викладачі та студенти дуже добре усвідомлювали негативні наслідки зазначених рішень для подальшого розвитку та становлення соціальної роботи.

Міністерство освіти пояснювало зазначені зміни впровадженням в Україні Міжнародної стандартної класифікації освіти – МСКО

(The International Standard Classification of Education – ISCED), а запити фахівців до Міністерства освіти переадресовувалися до Міністерства праці та соціальної політики України. Останнє ж стверджувало, що МСКО-2011 є «для більшості країн базовим кваліфікаційним освітнім стандартом».

Разом з тим у самій Міжнародній стандартній класифікації освіти зазначено, що вона розроблена Інститутом статистики ЮНЕСКО *«не для визначення спеціальностей чи рівнів підготовки, а виключно для міждержавних статистичних досліджень, які уможливають адекватне порівняння інформації про освіту в різних країнах»*. Це зауваження є принциповим, оскільки воно спростовує твердження чиновників міністерства про те, що МСКО у багатьох країнах є базовим документом для визначення кваліфікаційного освітнього стандарту. У зв'язку з цим виникає запитання щодо рівня обізнаності керівництва освітою зі змістом зазначеного міжнародного документа та з його призначенням.

Можна зрозуміти логіку авторів МСКО, адже, коли мова йде про статистичну інформацію, соціальна робота може відноситися до «соціального забезпечення» чи «охорони здоров'я», оскільки вона пов'язана із соціальними послугами різного типу, значна частина яких надається в межах системи соціального забезпечення та охорони здоров'я. Але й тут необхідно зважати на особливості соціальної роботи, яка значною мірою залежить від конкретного контексту кожної країни. Якщо у практиці західних країн значна частина соціальних працівників зайнята у сфері охорони здоров'я і працює в госпіталях, різноманітних медичних програмах, то в Україні така практика відсутня. Міністерство охорони здоров'я вимагає від персоналу медичних закладів наявності виключно медичної освіти, посади ж соціальних працівників у штатному розкладі не передбачені. Таким чином, класифікацію МСКО складно застосувати до української соціальної роботи.

Окремого розгляду потребує й інший напрям підготовки – «соціальна допомога» (код напряму підготовки 6.130101), запроваджений постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. Цей напрям, так само як і соціальна робота, належить до галузі знань «соціальне забезпечення». За українським законодавством соціальна допомога стосується матеріальної допомоги, яка надається людям, що перебувають у складних життєвих обставинах. Тому освіта із

соціальної допомоги на рівні магістра викликає щонайменше здивування, та це не заважає їй існувати в Україні уже декілька років поспіль і практично дублювати навчальні плани із соціальної роботи. Також тут варто зазначити, що в міжнародній практиці такої спеціальності чи пряму підготовки немає (принаймні автору статті та її колегам аналогів знайти не вдалося). Цей напрям відсутній і в МСКО.

Аналіз ситуації, що склалася, породжує щонайменше два запитання: «Чим керуються чиновники в Міністерстві освіти, ухвалюючи подібні рішення?» та «Чим вони мали б керуватися?» На перше з них автор статті відповісти не може. Щодо другого запитання, то соціальна робота як академічна дисципліна та професія має давні світові традиції. Основні документи, які визначають її розвиток, давно розроблені й відомі професійній спільноті, хіба що не українським посадовцям. Основні організації, пов'язані із соціальною роботою:

- Міжнародна федерація соціальних працівників (МФСП) – світова федерація національних організацій соціальних працівників із 90 країн, яка представляє понад 750 тисяч соціальних працівників [1];
- Міжнародна рада з питань соціального добробуту (МРСД) – глобальна неурядова організація, що налічує десятки тисяч організацій з усього світу, які активно залучені до програм зі сприяння соціальному добробуту, соціальному розвитку та соціальній справедливості [2];
- Міжнародна асоціація шкіл соціальної роботи (МАШСР) – міжнародна спільнота шкіл і викладачів соціальної роботи, яка підтримує ідеї забезпечення якісної освіти, підготовки та досліджень у сфері теорії і практики соціальної роботи, управління соціальними закладами та визначення соціальної політики. МАШСР представляє 2 тисячі шкіл соціальної роботи [3].

Ці три міжнародні організації засновані 1928 р. і впродовж десятиліть мають офіційний консультативний статус у Раді з економічних і соціальних питань Організації Об'єднаних Націй та в інших структурах ООН і відповідних організаціях.

Здається, що може бути простішим і природнішим, ніж вивчення досвіду та практики західної системи освіти із соціальної робо-

ти, частиною якої, внаслідок приєднання України до Болонського процесу, ми маємо стати? У країнах Європи соціальна робота існує більше століття і викладається у провідних університетах. Згідно із класифікацією, ухваленою в Європейському Союзі (EU Subject Area Codes), соціальна робота віднесена до соціальних наук (шифр 14). Сюди також належать політологія, соціологія, економічні науки, поведінкові науки, психологія тощо. Шифр соціальної роботи у цьому переліку – 14.5. Канада використовує більш розгалужену класифікацію соціальних наук, що включає загальну соціальну роботу, геронтологію, догляд за дітьми та молоддю, корекцію та ін.

Майже десять років тому були ухвалені **«Світові стандарти освіти і підготовки фахівців із соціальної роботи»** (Global Standards for Social Work Education and Training) [4], де визначено стандарти навчальних програм, включно з навчальною практикою, стандарти базових навчальних планів, стандарти стосовно викладацького складу тощо, які також варто було б узяти до уваги вітчизняним чиновникам від науки.

Соціальна робота, за визначенням Міжнародної асоціації шкіл соціальної роботи та Міжнародної федерації соціальних працівників, ухваленим у липні 2014 р., є *«професійною діяльністю та академічною дисципліною, яка сприяє соціальним змінам та соціальному розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності й поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також інформацією про локальні осередки, соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту суспільства»* [5].

Що стосується України, то поширене тут визначення соціальної роботи не тільки не має нічого спільного з наведеним вище, а й суперечить звичайній логіці. Згідно із Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», *«соціальна робота <...> – діяльність уповноважених органів, підприємств, організацій та установ, що здійснюють соціальну роботу <...>, а також фахівців із соціальної роботи та волонтерів, яка спрямована на соціальну підтримку сімей, дітей та молоді, забезпечення їхніх прав*

і свобод, поліпшення якості життєдіяльності, задоволення інтересів та потреб» [6]. Це визначення містить принаймні два спірних твердження щодо соціальної роботи. По-перше, соціальна робота – це професійна діяльність, а не діяльність волонтерів. По-друге, ключове місце у структурі соціальної роботи займають саме потреби суспільства, а не «задоволення його інтересів». Недоцільним є також термін «життєдіяльність», адже в соціальній роботі прийнято говорити про «якість життя».

Закон також містить дещо дивні визначення видів соціальної роботи: соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний супровід. Це не дуже схоже на те, якою вбачають соціальну роботу автори документа **«Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій»**, де зазначається, що в 2012–2016 рр. соціальна робота має бути зосереджена на таких сферах, як [7]:

- сприяння соціальній та економічній рівності;
- обстоювання гідності та цінності людини;
- сприяння стабільності навколишнього середовища;
- зміцнення визнання важливості відносин між людьми.

Очевидно, що проблеми у сфері освіти із соціальної роботи мають безпосередній вплив і на її практику, оскільки породжують ухвалення на державному рівні законодавчих документів сумнівної якості, які, у свою чергу, підсилюють плутанину й негативно позначаються на авторитеті соціальної роботи, створюють перепони та загрози для її розвитку.

Восени 2013 р. ЮНЕСКО в черговий раз переглянула Міжнародну стандартну класифікацію освіти й запропонувала її новий варіант, який містить галузь знань «Здоров'я та добробут» (в українській традиції перекладу – «соціальне забезпечення»), шифр 09, а рубрика «деталізація» включає напрям підготовки «соціальна робота та консультування» за шифром 0923 [8].

Як відреагує Міністерство освіти на нові зміни Міжнародної стандартної класифікації освіти? Чи це означатиме зміни для соціальної роботи і якими будуть ці зміни? Можливо, чиновникам від освіти допоможе інформація, розміщена на офіційному сайті Європейської комісії, де створено відповідну електронну систему зіставлення міжнародної та європейської стандартних класифікацій освіти. Соціальна робота представлена в них як за МСКО, так і за

європейською класифікацією: 0923: Social work and counselling (14.5 – 762) [9].

У підсумку можна зробити висновки, що для освітньої політики, спрямованої на подальший розвиток та професіоналізацію соціальної роботи, важливо:

- визначити, хто і яку роль відіграє у формуванні стратегії та концепції розвитку освіти із соціальної роботи, оскільки існуюча сьогодні практика дозволяє чиновникам від освіти ухвалювати самостійні рішення щодо відповідної спеціальності, керуючись виключно власними, часто недостатніми знаннями й обмеженими уявленнями;
- ґрунтуватися на чинних міжнародних стандартах під час формування відповідного законодавчого регулювання освіти із соціальної роботи, зокрема галузевих стандартів, організації та проведення практики;
- брати до уваги особливості забезпечення наукової дисципліни: відсутність викладачів з ученими ступенями та званнями, обмеженість досвіду соціальної роботи, нерозуміння її суті значною частиною державних службовців, уповноважених ухвалювати необхідні рішення в Міністерстві соціальної політики (доказом останнього є інтерпретація предмета діяльності соціальних працівників та змісту соціальної роботи, представлених у Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та Законі України «Про соціальні послуги»);
- знайти порозуміння з Міністерством юстиції, яке протидіє використанню нових понять і визначень, відсутніх у чинних законах України. Ця протидія є суттєвою перешкодою для розвитку соціальної роботи як професії, оскільки не дозволяє легалізувати її інноваційні практики (прикладом може бути поняття «супервізія», яка є складовою частиною як практичної соціальної роботи, так і процесу навчання);
- підсилити роль академічної спільноти, яка з часу виникнення соціальної роботи в Україні відіграє основну роль в її інституціоналізації та розвитку;
- ініціювати й підтримувати відповідні дослідження, спрямовані на вивчення національного досвіду розвитку освіти із соціальної роботи та розуміння її особливостей, враховувати результати цих досліджень під час ухвалення рішень стосовно подальшого роз-

виту дисципліни. Це набуває особливого значення у процесі реформування освіти в Україні, оскільки дозволяє краще розуміти професійні інтереси зацікавлених сторін, насамперед академічної спільноти.

Література

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.icsw.org.
2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iassw-aiets.org.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ifsw.org.
4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iassw-aiets.org/global-standards-for-social-work-education-and-training>.
5. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ifsw.org/news/update-on-the-review-process-of-the-definition-of-social-work/>.
6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
7. Світові пріоритети соціальної роботи і соціального розвитку: зобов'язання щодо дій [Електронний ресурс] / Пер. з англ. Т. Семигіної та О. Бойко. Англomовний текст. – Режим доступу: <http://cdn.ifsw.org/assets/globalagenda2012.pdf>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fos-consultation-draft-2013-en.pdf>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/education/tools/isced-f_en.htm.